

посередньо залежить активізація інноваційної діяльності. Оскільки витрати на інноваційні процеси багато вчених розглядають здебільшого фрагментарно, вони потребують системної класифікації.

Важливо організувати державне статистичне спостереження щодо запровадження інновації підприємствами сфери послуг, обсяг реалізації яких займає дедалі більшу частку в економіці розвинених країн і збільшується в Україні.

Література

1. **Про інноваційну діяльність:** Закон України від 18 вересня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 143. – С. 3-4.
2. **Наказ Держкомстат України** від 09.09.2003 р. № 290 "Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства". [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.ua-zakon.com/document/fpart87/idx_87562.htm.
3. **Бондаренко А.** Джерела фінансування інноваційного бізнесу // Фінанси України. – 1998. – № 10. – С. 39-40.
4. **Гаман М.В.** Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід : монографія. – К. : Вид-во "Вікторія", 2004. – С. 104-131.
5. **Ілляшенко С.М.** Менеджмент та маркетинг інновацій : монографія. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2004. – 518-527 с.
6. **Кузнєцова А.Я.** Фінансовий механізм стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності : монографія. – Львів : НБУ, Львівській банківській ін-т, 2004. – 279 с.
7. **Кузьмін О.Є., Князь С.В., ін.** Інвестиційна та інноваційна діяльність : монографія. – Львів : Вид-во ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.
8. **Майстро Р.Г.** Рівень та напрямки інноваційного розвитку національних підприємств в умовах трансформаційних процесів в економіці. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VMSU/2007-02/07mrghvi.htm.
9. **Статистичні дані Головного управління статистики у Львівській області.** [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.stat.lviv.ua>.
10. **Стратегія розвитку Львівської області до 2015 р.:** Економіка. Суспільство. Середовище // Моніторинг за 2007 рік. – Головне управління статистики у Львівській області. – 2008. – Вип. 6. – 326 с.
11. **Федулова Л.І.** Інноваційний менеджмент в Україні: проблеми та шляхи формування // Економіст. – 2002. – № 2. – С. 52-54.
12. **Федулова Л.І. та ін.** Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. – К. : Вид-во "Основа". – 2005. – 552 с.

УДК 336.221.264

Асист. В.В. Гуменюк – НУ "Львівська політехніка"

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ЧИННИК ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Подано визначення понять і розглянуто ринкові й державні механізми розвитку підприємництва та їхній вплив на нелегальну економіку. З використанням даних світового банку та досліджень австрійського економіста Фрідріха Шнайдера проаналізовано залежності частки нелегальної економіки в різних державах світу від стану розвитку ринкової інфраструктури та державного регулювання. Запропоновано перелік заходів із зниження частки нелегальної економіки.

Assist. V.V. Gumenyuk – NU "L'vivs'ka Politekhnikha"

Government control as factor of legalization of economy

In the article are given the meanings of concepts and are studied the market and the state mechanisms of the development of enterprise and their influence on the illegal economy. With using of data of the World Bank and studies of Austrian economist Friedrich Shnayder it is made the analysis of dependence of the part of illegal economy in the different states of peace of the state of the development of market infrastructure and government control. It is proposed the list of means for decreasing the part of the illegal economy.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Нагальною проблемою України та і багатьох держав світу є нелегальна економіка – сфера економіки будь-якого суспільства, що являє собою карану, приховану від державного обліку та контролю, спрямовану на отримання грошей та іншого майна підприємницьку, трудову й побутову діяльність фізичних і юридичних осіб, здійснювану з метою уникнення впливу державних регуляторних механізмів підприємництва (виконання обов'язків, майнового та організаційного характеру, притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності).

В інформації уряду України зазначено, що загрозливим для національної економічної безпеки є порогове значення тіньової економічної діяльності в 30 % офіційного ВВП. На цей час, за даними Міністерства економіки України, рівень нелегальної економіки України становить 28 %, а за висновками експертів – 60 % ВВП [6]. Це призвело до створення системи двох економік – легальної та альтернативної їй – нелегальної. Ця економіка для свого "прикриття" створила систему корупції в державних органах. Отже, в Україні, поряд із малокерованою, незбалансованою – роздвоєною на президентську та урядову системою державного управління, існує так само малокерована, роздвоєна система легальної та нелегальної економіки. Безумовно, це стало основною причиною відсутності дієвих заходів боротьби зі світовою економічною кризою та, як наслідок, – надмірних кризових явищ порівняно з іншими країнами Європи. Крім того, нелегальний сектор економіки спричиняє зменшення надходжень до державного бюджету від бізнесу, недобросовісну конкуренцію, зростання рівня корупції та іншої економічної злочинності, соціальну напругу, відлякує іноземних інвесторів тощо. Часто непрофесійні заходи боротьби з нелегальною економікою в Україні завдають шкоди легальному бізнесу, тоді як нелегальний – просто коригує схеми своєї діяльності.

Безумовно, що вагомий вплив на обсяги нелегального сектора економіки мають регуляторні механізми розвитку підприємництва – сукупність державних і ринкових інституцій, які за допомогою притаманних їм функцій здатні впливати на поведінку та економічний стан відповідних суб'єктів економічної діяльності через державне та ринкове регулювання.

Запровадження ефективних регуляторних механізмів розвитку підприємництва та легалізація економіки є важливими завданнями державного регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми нелегальної економіки розглянуто у працях В. Мандибури, П. Пушкаренка та Ю. Логвиненка, Ю. Архангельського та Ю. Мотиченка, Ф. Шнайдера й інших дослідженнях неурядових організацій. З цього питання відбувалися засідання Ради національної безпеки і оборони України, набували чинності Укази Президента України [8] та законодавчі акти [9]. У 2007 р. уряд вкотре проголосив "детінізацію" економіки своїм стратегічним завданням [6]. Однак комплексної програми запровадження ефективної системи державного та ринкового регулювання економіки, яка б автоматично забезпечувала легалізацію діяльності її суб'єктів не прийнято й досі.

У своїх працях В. Мандибура [1] вивчає причини виникнення, обсяги та заходи з удосконалення механізмів боротьби з нелегальною економікою. П. Пушкаренко та Ю. Логвиненко основну увагу приділяють вивченню при-

чин виникнення та існування нелегальної економіки [2, с. 45-48]. Ю. Архангельський та Ю. Мотиченко свої дослідження зосередили на проблемі бідності населення її зв'язку з нелегальною економікою та заходами для зменшення соціального розшарування в суспільстві [3, с. 40]. Група організацій Світового банку серед 178 світових держав визначила рейтинг "легкості ведення бізнесу" – чинник, що безумовно впливає на рівень нелегальної економіки. Професор економіки австрійського університету в Лінці Фрідріх Шнайдер за результатами виконаних досліджень визначив частку нелегальної економіки в 145 державах світу.

Мета дослідження. Визначити перелік механізмів ринкового та державного регулювання економіки, для запровадження яких в подальшому можна сформулювати комплексну програму заходів, що забезпечать сталий розвиток підприємництва та ефективну боротьбу з нелегальною економікою. Важливо при цьому сформулювати сприятливе для легального бізнесу ринкове середовище та ефективну систему протидії нелегальній економіці.

Виклад основного матеріалу. У ХХІ ст. переважна більшість держав світу використовує ринковий механізм як основний регулятор економіки, а державне регулювання застосовують як допоміжний інструмент.

Залежно від політичного, правового й економічного розвитку суспільства, співвідношення та ефективність ринкового і державного регулювання підприємництва є різними і може змінюватись із зміною партії, що виграла на останніх виборах і сформувала Кабінет Міністрів чи адміністрацію президента.

Як у державному, так і в ринковому регулюванні є цілий набір механізмів, які повинні ефективно використовуватись для досягнення сталого розвитку підприємництва та високих стандартів життя суспільства. Неефективність полягає в невикористанні можливих заходів або в застосуванні наявних механізмів регулювання з низьким чи негативним результатами (на шкоду розвитку підприємницької діяльності). У цьому випадку механізми можуть не спричиняти потрібного позитивного впливу, або навпаки ускладнювати діяльність суб'єктів підприємництва. Так, недостатнє державне регулювання економіки зумовлює виникнення кризових явищ, через негативні сторони ринкових механізмів. З іншого боку, надмірне державне регулювання може надмірно обмежувати рівень економічної свободи. Це призводить до підвищення частки нелегальної економіки, сповільнення темпів економічного розвитку чи його спаду. Проблемою також є відсутність або низький розвиток ринкових механізмів. Неефективне застосування регуляторних механізмів розвитку підприємництва є вагомою проблемою для України, де за наявності величезного, законодавчо визнаного набору державних регуляторних механізмів розвитку підприємництва вони або не працюють, або надмірно обмежують підприємницьку діяльність, а ринкові механізми часто відсутні, або не діють через низький розвиток ринкової інфраструктури.

Як ми з'ясували вище, особи працюють в нелегальному секторі економіки з метою уникнення окремих впливів на них регуляторних механізмів підприємництва. З метою визначення шляхів реформування та легалізації економіки можна навести таблицю в якій поділити регуляторні механізми розвитку підприємництва на ринкові та адміністративні, які здійснюють заохочувальний або обмежувальний вплив на суб'єктів підприємництва.

Табл. 1. Класифікація регуляторних механізмів розвитку підприємництва

№	Види регуляторних механізмів	Характер впливу на підприємництво	Найменування регуляторного механізму	Сутність регуляторного впливу	Вплив на легалізацію економіки
1	Ринкові регуляторні механізми розвитку підприємництва	Заохочувальний	Ринок товарів і послуг	Можливість користування ринковою інфраструктурою для розповсюдження легально виробленої продукції.	Стимулює
			Ринок цінних паперів	Залежність розміру отримуваних фінансових ресурсів для розвитку підприємницької діяльності від обсягів виробництва та прибутковості діяльності.	
			Банківський кредит	Залежність розміру отримуваних кредитів для розвитку підприємницької діяльності від обсягів виробництва та прибутковості діяльності.	
			Лізинг	Залежність можливості отримання техніки в лізинг від обсягів виробництва та прибутковості підприємницької діяльності.	
			Ринок цінних паперів	Заборона розміщення на біржах цінних паперів підприємствам які мають економічні результати підприємницької діяльності нижчі за мінімальні вимоги встановлені біржею.	
2	Адміністративні регуляторні механізми розвитку підприємства	Заохочувальний	Банківський кредит	Відмова в кредитуванні суб'єктам підприємства, які не мають достатніх активів для покриття кредиту.	Стимулює
			Лізинг	Відмова в наданні техніки в лізинг суб'єктам підприємства, які не мають достатніх активів для сплати лізингових платежів.	
			Субсидії, дотації	Надання субсидій та дотацій суб'єктам підприємства, які виробляють суспільно важливі товари та послуги, або існування яких є суспільно важливим.	
			Державне кредитування	Надання державних кредитів суб'єктам економіки для розвитку економічно чи суспільно важливих галузей національного господарства.	
			Державне замовлення	Державні закупівлі товарів і послуг пріоритетних галузей економіки, попит на продукцію яких не можуть забезпечити в повному обсязі приватні особи.	
			Законодавче регулювання господарських відносин.	Встановлення державою загальнообов'язкових правил поведінки (нормативно-правових актів), які регулюють відносини між суб'єктами економічної діяльності.	
			Судові та виконавчі процедури	Запровадження державної системи судових і виконавчих органів, які приймають та забезпечують виконання рішень щодо вирішення спорів між суб'єктами економічної діяльності.	

Обмежувальні		Протидії	
	Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності	Зобов'язання початку та завершення підприємницької діяльності лише за умови державної реєстрації.	
	Заборона певних видів діяльності	Заборона суспільно небезпечних видів підприємницької діяльності.	
	Ліцензування, дозвільні процедури	Обмеження або висування спеціальних вимог до діяльності, яка потенційно може нести суспільну, економічну небезпеку.	
	Оподаткування	Вилучення частини доходів фізичних та юридичних осіб.	
	Регулювання експортно-імпорتنих операцій.	Стягнення митних платежів, заборона імпорту/експорту товарів, квотування.	
	Цінове регулювання	Встановлення державою максимальних, мінімальних або фіксованих цін на суспільно/економічно важливі товари та послуги.	
	Антимонопольне та конкурентне регулювання	Запровадження спеціальних вимог, обмежень та дозвільних процедур щодо суб'єктів економічної діяльності з метою недопущення неконкурентних дій чи зловживання монополієм становцем.	
	Регулювання трудових відносин	Встановлення для власників підприємств обов'язків з дотримання прав працівників щодо робочого часу, відпочинку, прийому та звільнення з роботи, оплати та безпеки праці тощо.	
	Вимоги до якості продукції та безпеки діяльності	Встановлення державою обов'язкових вимог до якості продукції та санітарної, технічної, екологічної безпеки діяльності підприємств.	

Світовий банк щорічно визначає рейтинг легкості ведення бізнесу в країнах світу. Це зведений показник, який визначають шляхом підсумку легкості реєстрації підприємств, ліцензування, найму робочої сили, реєстрації власності, кредитування, захисту інвесторів, оподаткування, міжнародної торгівлі, забезпечення виконання контрактів, ліквідації підприємств. Як бачимо, легкість ведення бізнесу визначають у тих сферах, на які безпосередньо діють наведені в таблиці регуляторні механізми розвитку підприємництва. Невиправдане перевищення розумної міри кількості та складності державного регулювання економіки, так само як і його недостатність, недієвість ринкових механізмів ускладнює процедури, які визначають легкість ведення бізнесу. Отже, легкість ведення бізнесу за своєю суттю відображає ефективність регуляторних механізмів розвитку підприємництва.

Причинами неефективного регулювання розвитку підприємництва є:

- невикористання або надмірне використання механізмів ринкового чи державного регулювання;
- запровадження регуляторних актів не для регулювання економіки, а для досягнення осо-

бистих завдань чиновників та інших осіб: отримати додаткові повноваження, корупція, лобіювання інтересів окремих підприємств, тощо;

- не фаховість державних службовців тощо.

Можна припустити наявність залежності між легкістю ведення бізнесу та рівнем нелегальної економіки. Чим менш ефективні механізми розвитку підприємництва, або чим гірший (вищий) показник легкості ведення бізнесу, тим вищий рівень нелегальної економіки. Характер цієї залежності можна дослідити шляхом порівняння цих показників для держав світу у формі таблиці та графіків. Для цього скористаємось результатами дослідження австрійського економіста Фрідріха Шнайдера щодо обсягу часток нелегальної економіки серед 145 державах світу [4]. У статті відібрано сорок більш розвинених держав світу.

Табл. 2. Залежність рівня нелегальної економіки від показників легкості ведення бізнесу

№ з/п	Держава	Частка нелегальної економіки (ЧНЕ), %	Місце в рейтингу легкості ведення бізнесу (ЛВБ)
1	2	3	4
1	Сполучені Штати Америки	7,9	3
2	Швейцарія	8,5	15
3	Японія	8,8	12
4	Австрія	9,3	22
5	Великобританія	10,3	6
6	Нова Зеландія	10,9	2
7	Нідерланди	11,1	23
8	Австралія	12,8	9
9	Франція	13,2	32
10	Канада	14,1	7
11	Ірландія	14,1	8
12	Німеччина	15,3	16
13	Фінляндія	15,8	14
14	Швеція	16,3	13
15	Норвегія	16,8	10
16	Чеська Республіка	18,3	61
17	Чилі	19,4	36
18	Бельгія	19,6	19
19	Португалія	20,4	42
20	Іспанія	20,5	38
21	Італія	22,3	50
22	Угорщина	24,3	51
23	Індія	25,1	120
24	Греція	26,3	95
25	Об'єднані Арабські Емірати	26,5	54
26	Аргентина	27,2	102
27	Польща	27,3	68
28	Корея	27,6	27
29	Литва	30,2	24
30	Мексика	31,7	42
31	Єгипет	35,4	125
32	Болгарія	36,5	54

1	2	3	4
33	Марокко	36,7	129
34	Бразилія	41,8	126
35	Казахстан	44,6	71
36	Росія	47,3	112
37	Білорусь	50,8	123
38	Україна	55,3	139
39	Азербайджан	59,4	97
40	Грузія	66,4	35

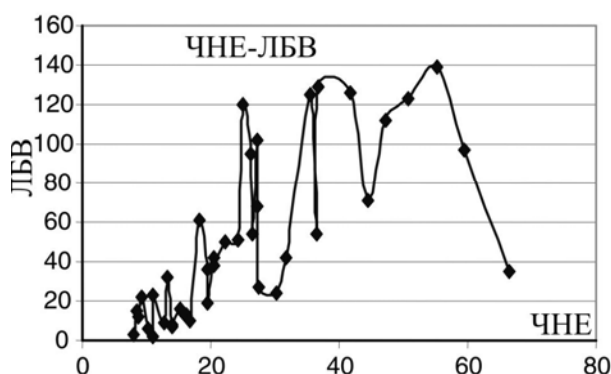

Рис. 1. Графік залежності частки нелегальної економіки ЧНЕ від показників легкості ведення бізнесу ЛБВ

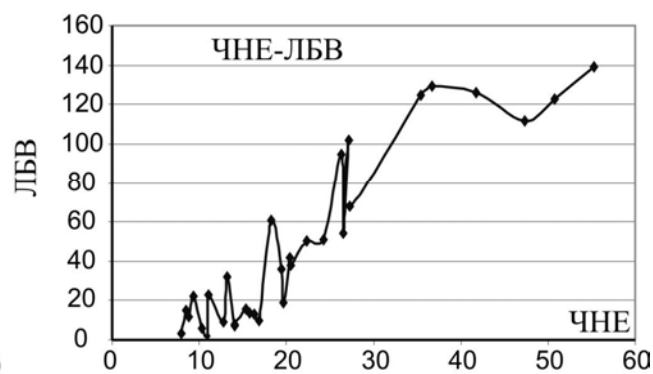

Рис. 2. Графік залежності частки нелегальної економіки ЧНЕ від показників легкості ведення бізнесу ЛБВ без показників Індії, Кореї, Литви, Мексики, Болгарії, Казахстану, Азербайджану Грузії

Отже, з даних таблиці та графіків бачимо тенденцію до "хвильового" зростання рівня нелегальної економіки у разі підвищення показника легкості бізнесу. На підставі цього можна зробити висновок, що стан ринкового та державного регулювання економіки в зазначених сферах є основним, але не єдиним чинником впливу на обсяги нелегальної економіки. Особливо чітко простежують низьку залежність ЧНЕ від показників ЛБВ в економіках держав, які мають незначну різницю часток нелегальної економіки в проміжку від 7,9 % до 20,5 % ВВП. У цьому проміжку на нижній стороні "хвиль" графіка знаходяться держави з "Англійською" (судово-прецедентною) а потім змішаною (скандинавською) системою права, яка є значно простіша в плані регулювання діяльності підприємців, ніж континентальна система "Римського" права держав, які перебувають на вершинах хвиль. Однак, із графіків також видно, що система прецедентного права покращує показники легкості ведення бізнесу але не впливає на частку нелегальної економіки. Оскільки тут йдеться про високо розвинені держави світу, то можна зробити висновки, що рівень нелегальної економіки до 20 % містить значна частка коштів злочинної діяльності: наркотики, зброя, хабарництво тощо. Отже, визначальний вплив на цей сегмент має не регулювання економіки, а заходи правоохоронних органів із протидії економічній злочинності.

Отож, у багатьох державах за низьких (позитивних) показників легкості ведення бізнесу зберігається висока частка нелегальної економіки. Це демонструють Корея, Литва, Мексика, Болгарія, Казахстан, Азербайджан, Грузія. Економіка цих держав донедавна була на низькому рівні розвитку, зу-

мовленому історичними обставинами, військовими конфліктами, і за своєю сутністю є перехідною від соціалістичної або традиційної форми до ринкової. Оскільки уряди активно запроваджують сучасні механізми державного регулювання економіки, то показники легкості ведення бізнесу є низькими, за високої частки нелегальної економіки, отриманої як спадок старої системи господарювання, або неконтрольованого перехідного періоду. До чинників високої частки нелегальної економіки можна віднести:

- високий ступень економічної злочинності;
- значну частку індивідуальних, переважно сільських господарств, що виробляють та реалізують свою продукцію без належного обліку;
- низький рівень правової культури;
- високий рівень корупційних доходів;
- значну частку злочинної економічної діяльності;
- низький контроль за сплатою податків юридичними та фізичними особами.

Яскравим прикладом цього є Грузія, яка серед обраних для аналізу со-рока держав світу посідає останню позицію за рівнем нелегальної економіки – 66,4 %, маючи показник легкості ведення бізнесу 35, що є посередині між показниками держав вибірки – 32 у Франції з 13,2 % НЕ та 36 – у Чилі з 19,6 % НЕ. Якщо з графіка вилучити показники вказаних держав-"реформаторів", то на рис. 2 чітко видно зростання частки нелегальної економіки з по-гіршенням показників рейтингу ведення бізнесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Заходи із знижен-ня частки нелегальної економіки доцільно здійснювати в таких напрямках:

- 1) основний – підвищення ефективності регуляторних механізмів розвитку підприємництва:
 - забезпечити передумови до формування підприємцями, а де потрібно – без-посередньо силами держави обов'язкових ринкових механізмів (ринок землі, біржову торгівлю тощо);
 - проводити ефективну державну економічну політику, яка б забезпечувала потрібне стимулювання одних галузей економіки та не створювала надмір-ного регулювального (податкового, антимонопольного, дозвільного тощо) тиску державних органів на інші;
- 2) додатковий:
 - підвищення контролю за сплатою податків;
 - зростання правової культури населення;
 - боротьба з економічною злочинністю і корупцією.

Обґрунтовані напрямки з легалізації економіки України будуть вико-ристані для побудови комплексної системи відповідних заходів державного та ринкового регулювання економіки для забезпечення реформування еконо-міки, легалізації та розвитку підприємництва.

Література

1. Мандибура В.О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження // Економічний часопис. – 1996.
2. Пушкаренко П., Логвиненко М. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 43-49.
3. Архангельський Ю., Мотиченко Ю. Дієві чинники зменшення бідності в Україні // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 1. – С. 35-40.

4. **Friedrich Schneider**. "Shadow Economies and Corruption All Over the World: New Estimates for 145 Countries" // Economics The Open access, Open assessment E-Journal # 2007-9 July 24, 2007.

5. **Група організацій** світового банку, проект "Ведення бізнесу". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.russian.doingbusiness.org>.

6. **Кузнєцов К.** "Криза збільшить тіньову економіку до рівня ВВП?" // Економічна правда. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.epravda.postbox.kiev.ua/publications/499bd4b24a43f>.

7. **Урядовий портал** "Детінізація економіки – стратегічне завдання коаліційного Уряду". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/public>.

8. **Указ президента України** № 216/2002 від 5 березня 2002 р. "Про Заходи щодо детінізації економіки України на 2002-2004 роки".

9. **Закон України** від 28 листопада 2002 р. № 249-IV "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" // Відомості Верховної Ради України від 03.01.2003-2003 р. – № 1, стаття 2.

УДК 658.511:316.42 *Доц. С.Т. Дуда; магістрант О.М. Матійів – Львівська КА*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто дослідження в обґрунтуванні методичних підходів щодо оцінки соціально-економічної ефективності господарської діяльності підприємства. Встановлено, що поєднання економічного та соціального аспектів показника ефективності дає змогу обґрунтовано долучити до системи оцінки соціально-економічної ефективності діяльності підприємства економічні показники, які виражаються співвідношенням отриманого ефекту з ресурсами (або витратами) на досягнення цього ефекту, а з урахуванням діючої соціальної складової підприємства – низка показників, які відображають соціально обґрунтовані стандарти рівня життя працівників підприємства та забезпечення первинних потреб населення, а також можливостей покращувати своє життя.

Assoc. prof. S.T. Duda; undergraduate O.M. Matvijiv – L'viv commercial academy

Methodical approaches of estimation of socio-economic activity

Research is considered in the ground of methodical approaches, in relation to the estimation of socio-economic efficiency of economic activity of enterprise. It is set that combination of economic and social aspects of index of efficiency enables grounded to attach to the system the estimations of socio-economic efficiency of activity of enterprise economic indicators which are expressed correlation of the got effect with resources (or by charges) on achievement of this effect, and taking into account the operating social constituent of enterprise is a row of indexes which represent the socially grounded standards of standard of living of workers of enterprise and providing of primary necessities of population, and also possibilities to improve the life.

З розвитком ринкових відносин в економіці України вітчизняні підприємства все більше уваги звертають на якість оцінки ефективності господарської діяльності. В умовах коли найвищою цінністю є людина, соціально орієнтована держава створює всі потрібні економічні умови для її розвитку.

Реалізація цих умов досягається через соціально-економічну політику держави та кожного підприємства. Соціальний і економічний ефекти розглядають у поєднанні як соціально-економічний ефект, який втілює у собі всі сторони розвитку економіки кожного підприємства, держави та суспільства загалом [1, с. 78].